

**İSLÂM DÜŞÜNCESİNDE
ELEŞTİRİ KÜLTÜRÜ ve
TAHAMMÜL AHLÂKI-IV
(MODERN DÖNEM)**

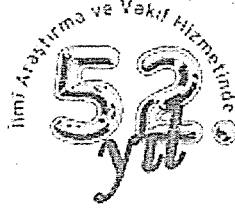
Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı

07-08 Ekim 2022

**Muş Alparslan Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi
Toplantı Salonu**

İstanbul 2022

® Bütün hakları mahfuzdur. Bu kitap İslâmî İlimler Araştırma Vakfı tarafından yayına hazırlanmış olup tebliğlerin ilmi ve fikri muhteva ile dil bakımından sorumluluğu tebliğ sahiplerine, te'lif hakları İSAV'a ait olup Bağcılar Belediyesinin desteği ile basılmıştır. *Kitapta yer alan çalışmalar hakem heyetinden geçmiş ve "Kitap bölümü" olarak değerlendirilmiştir.*

Toplantıyı Tertipleyenler:

**Muş Alparslan
Üniversitesi**

**İSLÂMÎ İLİMLER
ARAŞTIRMA VAKFI**

I- MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ İSLÂMÎ İLİMLER FAKÜLTESİ

Muş Alparslan Üniversitesi Külliyesi, 49250- MUŞ

Telefon: 90(0436) 249 49 49 - Fax 90(0436) 249 13 18

e-posta: bilgi@alparslan.edu.tr - web: www.alparslan.edu.tr

II- İSLÂMÎ İLİMLER ARAŞTIRMA VAKFI(İSAV)

Kızıtaşı, Kâmil Paşa Sokak, No. 5; Fatih-34080/İstanbul

Tel: +90 (0212) 523 54 57 – 523 74 36 Faks: 523 65 37

Web Sitesi: <http://www.isavvakfi.org> – isav.org.tr

e-posta: isav@isavvakfi.org – isav@isav.org.tr

Kütüphane Bilgi Kartı:

İslâm Düşüncesinde Eleştiri Kültürü ve Tahammül Ahlâkı-IV/ Editörler: Murat SERDAR, Cahit KARAALP, Abdullah ARCA, İstanbul: Kitap Dünyası, 2022, 632 s., 16x23,5 cm.

ISBN : 978-605-351-541-8

1. Kur'ân, 2. Toplum, 3. Fıkıh; 4. Dinî ve Sosyal Hayat; 5. Hukuk Tarihi

İslâmî İlimler Araştırma Vakfı(İSAV)'ın hediyesidir.

CUMHURİYET DÖNEMİ TEFSİRLERDE VAHYİN AKTÜEL BOYUTU

Şeyma ALTAY*

Giriş

Vahiy döneminde Hz. Peygamberin açıklama ve uygulamalarıyla tefsir ettiği Kur'ân, Hz. Peygamberin vefatıyla Müslümanlar tarafından anlaşılmaya ve yorumlanmaya çalışılmıştır. Bundan sonraki süreçte Müslümanlar, insanların değişen ihtiyaçları ve karşılaştıkları yeni meseleler ışığında Kur'ân'ı tefsir ve te'vil etmeye çalışmışlardır.¹ Bundan dolayı Kur'ân'ı açıklama ve yorumlama çalışmaları adeta bir pergel gibi işlemiş, pergelin bir ucu temel sabitelere bağlı kalarak İslam'ın evrensel alanını muhafaza ederken, diğer ucu yaşanan tarihin sınırları içerisinde toplumla dinamik bir iletişime girmiştir. Bu, vahyin her çağın insanına hitap edebilmesinin doğal bir gerekliliğidir.

Bu bildiride Cumhuriyet dönemi tefsirlerinden Elmalılı Hamdi Yazır, Zeki Duman, Celal Yıldırım ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın (yazarlar; Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrıncı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş) tefsirleri ile kısa tefsir içeren meallerden Abdulkadir Şener, Cemal Sofuoğlu, Mustafa Yıldırım'ın birlikte telif ettiği meal ile Mustafa Öztürk'ün anlam ve yorum merkezli çevirisi temel kaynaklar olacaktır. Bildiride incelemeyi tercih edeceğimiz ayetler, bilimsel ve toplumsal konularla alakalı olmaları sebebiyle modern yorumların daha çok görüldüğü ve vahyin aktüel anlamının ortaya konduğu ayetler olacaktır.

1. Modern Bilimsel Anlayışın Yansıdığı Ayetler

Canlıların yaratılışı, tabiat olayları gibi müspet ilimlerin alanına giren konular ile öldükten sonra dirilme, kıyametin kopması gibi metafizik

*Dr. Öğr. Üyesi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı, seyma.altay@ibu.edu.tr

¹ Burhanettin Tatar, "Anlamanın Tabiatı ve Kur'ân'ı Anlama", *Eski Yeni: Anadolu İlahiyat Akademisi Araştırma Dergisi* 27, (Güz 2013), 123.

konulara yer veren ayetler, modern bilimsel ve felsefi anlayışların tefsirlere yansıdığı konular olmuştur.

1.1. Dirilme Olayı

Tamamen inanç alanının konusu olan öldükten sonra dirilme inancı Bakara 259. Ayette bir kıssa üzerinden ele alınmıştır. Ayetin içeriği şöyledir:

“Yahut altı üstüne gelmiş (ıpissız duran) bir şehre uğrayan kimseyi görmedin mi? O, “Allah, burayı ölümünden sonra nasıl diriltecek?” demişti. Bunun üzerine, Allah onu öldürüp yüzyıl ölü bıraktı, sonra diriltti ve ona sordu: “Ne kadar ölü kaldın?” O, “Bir gün veya bir günden daha az kaldım” diye cevap verdi. Allah, şöyle dedi: “Hayır, yüz sene kaldın. Böyle iken yiyeceğine ve içeceğine bak, henüz bozulmamış. Bir de eşeğine bak! (Böyle yapmamız) seni insanlara ibret belgesi kılmamız içindir. Eşeğin kemiklerine de bak, nasıl onları bir araya getiriyor, sonra onlara nasıl et giydiriyoruz?” Kendisine bütün bunlar apaçık belli olunca, şöyle dedi: “Şimdi, biliyorum ki; şüphesiz Allah’ın gücü her şeye hakkıyla yeter.”²

Zeki Duman, bu ayetin tefsirinde Darwin teorisine ve bu teorinin ilk canlının varoluşunu açıklamada yetersiz kaldığına değinmiştir. Bu teoriden hareketle bilimsel bulguların dinî alanda da delil kabul edilerek Allah’a dayatılmasına karşı çıkmış ve durumun Allah’ı bilimsel anlayışa zorunlu olarak bağımlı kılmak anlamına geldiğini ifade etmiştir. Bilimsel anlayış ile ayetleri anlamak başka yanlışlara da sebep olacaktır. Çünkü bilim değişkendir ve insanın bilme ve öğrenmesinin sınırları vardır. Ayrıca Allah, belli kurallar koymakla birlikte bunlara uymak zorunda değildir.³

Duman, bu açıklamalarıyla geleneğe bağlı kalmayı tercih etmiş ve modern bilimsel anlayışlara tepki göstermiştir. Benzer şekilde *Kur’an Yolu* tefsiri de ayeti lafzî olarak almış ve bunun öldükten sonra dirilmenin delili olduğunu söylemiştir.⁴

Anlam ve yorum merkezli bir meal telif eden Mustafa Öztürk ise kıssada geçen çürümüş kemiklerin canlanması olayını ilahî müşahedeye

² Bakara 2/259.

³ Zeki Duman, *Beyânu’l-Hak*, (Ankara: Fecr Yayınları, 2016), 2/1425-1426.

⁴ Hayreddin Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), 1/411.

(vizyona) dayandığını belirtmiş ve bu kabule dayanarak ayetteki diyalogların rüyada gerçekleştiğini belirtmiştir.⁵

Yine Şener vd. tarafından kaleme alınan *Tefsirli Meal*'de, kıssanın mahiyetinden ziyade dirilme olayı üzerinden Allah'ın kudretine yapılan vurguya dikkat etmek gerektiğinin altı çizilmiştir. Kitab-ı Mukaddes'te de benzer bir olayın anlatıldığı belirtilmiştir.⁶

Bu tefsirlerde Diyanet ve Duman'ın tefsirleri konuya gelenekçi yaklaşmayı tercih ederek kıssayı bilimsel anlayış üzerinden yorumlamayı uygun bulmamıştır. Şener vd. ise maksat merkezli bir yorum yaparak kıssanın lafızlarına ya da hakikat olup olmadığına bakmanın bir önemi olmadığına dikkat çekmişlerdir. Öztürk ise modern bilimsel anlayışa daha yakın bir çizgide durmuş ve pozitivizmin kabullerine uygun kavramlara dayanarak kıssanın gerçek değil rüyada yaşanan bir olay olduğunu ifade etmiştir.

1.2. İnsan ve Hayvanın Yaratılması

İnsanın yaratılışı, doğası, hayvanların insanlar için sağladığı faydalar ve bunların birer nimet olarak dikkatlere sunulduğu şu ayetler, son dönem tefsirlerde çeşitli yönlerden incelenmiştir:

*“İnsanı nutfeden yarattı. Bir bakarsın ona düşmana kesilir... Hayvanları da yarattı. Onlarda sizin için bir ısınma ve birçok faydalar vardır. Hem de onlardan yersiniz.... Hem binesiniz diye, hem de süs olarak atları, katırları ve merkepleri de yarattı. Bilemeyeceğiniz daha nice şeyleri de yaratır.”*⁷

Elmalılı, ayetin tefsirinde insanın yaratılıştaki basit halini unutarak yaratıcısını inkâr etmesini eleştirmiştir. Ayette rabbine düşman kesilen insanın münazaracı bir karakterde olduğunu ve Rabbine şirk koşarken mantık ve felsefeden destek aldığını ifade etmiştir.⁸

⁵ Mustafa Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Mealî Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 90.

⁶ Abdulkadir Şener vd., *Yüce Kur'an ve Tefsirli Mealî*, (İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2020), 42.

⁷ Nahl 16/4, 5, 8.

⁸ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'an Dili*, (İstanbul: Merve Yayıncılık, 2001), 5/ 255.

Elmalılı'nın diğer müfessirlerden farklı olarak mantık metodolojisi ve felsefi argümanlarla yaratıcının inkâr edilmesine ya da ona şirk koşulmasına değinmesi dönemin inanç problemlerine işaret etmektedir. Elmalılı, burada mantık ve felsefeden nasıl bahsedildiğini açıkça belirtmemiş ve o düşüncelere cevap verme gereği duymamıştır. Açıklamalarında toptan bir reddediş ve küçümseme fark edilmektedir.

İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri isimli eserinde bilimsel yorumlara yer veren Celal Yıldırım⁹, hayvanların yaratılışı üzerinde durmuştur. Ayette geçen yaratılış şeklinin biyoloji ve genetik ilmi ile uyumlu olduğunu belirtmiş ve koyunun koyundan, keçinin keçiden türediğini söylemiştir.¹⁰ Bu açıklamaları ile türler arası geçiş olmadığına dikkat çekerek Darwin'in evrim teorisine yanıt vermeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Yıldırım'ın, modern dönem inanç problemlerinden biri olan Darwinizm'e, yeterli olmamakla birlikte kısmen genetik ve biyoloji gibi pozitif ilimler aracılığıyla çözüm bulmaya çalıştığı görülmektedir.

Elmalılı ...”*Bilemeyeceğiniz daha nice şeyleri de yaratır.*”¹¹ kısmının tefsirinde şimendiferler (trenler), otomobiller, tayyareler gibi kendi döneminde var olan yeni ulaşım teknolojilerine değinmiştir. Bu ayet indiği zaman hayvanların ulaşım aracı olarak kullanıldığını ancak kendi döneminde yeni araçlar yaratıldığını vurgulamıştır. Bu gelişimin bir süreç olduğuna ve Allah'ın gelecekte insanların bilemeyeceği yeni vasıtalar yaratacağına değinmiştir.¹²

Hamdi Yazır bu ifadelerle ayetin modern dönemde işaret ettiği ulaşım nimetlerine dikkat çekmiş ve vahyi dönemin algısıyla buluşturmuştur. Ayrıca gelecekte de yeni teknolojiler ortaya çıkabileceğini ifade ederek maksat odaklı bir yorum yapmış ve ayette vurgulanan konunun Allah'ın nimetleri olduğunu ifade etmiştir.

Kur'an Yolu tefsiri ise bu ayet grubuna daha kapsamlı ve öz bir şekilde yaklaşarak şu açıklamaları yapmıştır:

⁹ Mustafa Öztürk, “Cumhuriyet Dönemi Telif Tefsirler”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 10 /19-20 (2012), 37.

¹⁰ Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, (İzmir: Anadolu Yayınları, t.y.) 6/3274.

¹¹ Nahl 16/8.

¹² Elmalılı, *Hak Dîni*, 5/255-256.

“Tasavvuf ve felsefe kültüründe “büyük âlem” denilen yer ve göklerle “küçük âlem” denilen insanın yaratılması ve yaratılış keyfiyeti, insanı kuşatan canlı ve cansız tabiatın ona yararlı olacak şekilde nimet ve imkânlarla donatılması hep Allah’ın varlığına ve hikmetli yaratıcılığına delâlet etmektedir. Nahl Sûresi 8. ayette Allah’ın, burada sayılanlar dışında, o günkü insanların veya her devirde yaşayanların bilmedikleri daha başka şeyler de yaratmakta olduğu ifade edilmek suretiyle hem yaratılışın akıp giden bir süreç olduğu belirtiliyor hem de insanlarda, gördükleriyle yetinmeyip tabiatın gizliliklerini keşfetme merakı uyandırılması hedefleniyor, bu keşiflerin Allah inancının gelişip güçlenmesine katkıda bulunacağına işaret ediliyor.”¹³

1.3. Muğayyebât-i Hamse

Lokman Sûresi son ayette geçen beş mesele İslâmî literatürde Muğayyebât-i Hamse yani beş bilinmeyen olarak kavramsallaştırılmıştır. Ayetin meali şöyledir:

“Kıyametin ne zaman kopacağı bilgisi şüphesiz yalnızca Allah katındadır. O, yağmuru indirir, rahimlerdekini bilir. Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilemez. Hiç kimse nerede öleceğini de bilemez. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, her şeyden hakkıyla haberdar olandır.”¹⁴

Ancak teknolojinin ilerlemesi ile ayette geçen bazı meseleler hakkında insanlar bilgi sahibi olabilmektedir. Bu durum, modern dönem tefsirlerin de üzerinde durduğu bir konu olmuştur.

Elmalılı, “bu beş şeyi Allah’tan başkası hem cüz’î ve hem küllî olarak kapsamlı bilemez” diyerek bu meseleler hakkındaki Allah ile insan arasındaki bilgi seviyesinin farklılığının altını çizmiştir. Allah’a mahsus olan ilim, bilgiler gayb halinde iken her birinin ahvaline tafsilatlı olarak tam ve kâmil olan ilimdir. Melekler ve alimler bazı delillerle eksik bir şekilde bu konularda cüzî bilgi sahibi olabilirler. Elmalılı, bulut, rüzgâr, barometre gibi bazı emarelerden yağmura, ceninin bazı durumu ve hareketlerinden erkek veya dişi olduğuna zannî istidlallerde ulaşılmamasının ayetle zıtlık teşkil etmediğini belirtmiştir. “Çünkü zann ilim değildir, ilim şüphesiz olandır.” diyerek bu beş bilinmeyen hakkındaki kısmî verilerin kesinlik içermeyen eksik bilgiler olduğunu vurgulamıştır.¹⁵

¹³ Karaman vd., *Kur’an Yolu*, 3/379.

¹⁴ Lokmân 31/34.

¹⁵ Elmalılı, *Hak Dîni* 6/296-297.

Duman, bu ayet hakkında bir rivayet nakletmiştir. Rivayete göre Hz. Peygambere kıyamet saati, yağmurun yağması ve atın karnındaki durumu sorulmuş. Hz. Peygamber, “bunların hepsi gaybtır, Allah’tan başkası bilemez”¹⁶ demiştir. Duman, rivayetin tefsirlere yanlış aksettirildiğini söylemiştir. Ona göre kıyamet, kazanç ve ölünecek yerin bilgisi Allah’a hasredilmiştir. Diğer bilgiler, yağmurun yağması ve ana rahmindeki durumu ile ilgili bazı bilgiler, bilim ve teknoloji sayesinde insanlar tarafından kısmen bilinir.¹⁷ Duman bu açıklamalarıyla söz konusu ayet ile ayetin sebebi-i nüzulü ve günümüzdeki ilmî durum arasındaki uyumsuzluğu gidermeye çalışmıştır.

Benzer bir durum *Kur’an Yolu* tefsirinde de görülmektedir. Bu tefsirde klasik tefsirlerdeki mutlak gayb algısına yer verilmiş ardından ayetin lafzî tahlili yapılarak, bu meselelerin mutlak gayb olduğu inancı tashih edilmiştir:

*“Ayette kıyametin ne zaman kopacağı bilgisinin sadece Allah’a ait olduğu, kezâ hiç kimsenin yarın ne elde edeceğini ve nerede öleceğini bilemeyeceği, dolayısıyla bu bilgilerin de sadece Allah’a ait olduğu belirtilmekte; fakat yağmurun yağma zamanı ve rahimdeki bebek hakkında “Bunları da yalnız Allah bilir” gibi bir sınırlama bulunmamakta; sadece yağmuru Allah’ın yağdırdığı, dolayısıyla zamanını da bildiği; kezâ O’nun rahimlerdekini de bildiği ifade edilmektedir. Bu ifadeden kesinlikle bu iki konuda Allah’tan başkasının önceden bilgi sahibi olamayacağı anlamı çıkmaz; diğer bir ifadeyle ayette diğer üç konudaki bilginin yalnız Allah’a mahsus olduğu açıkça belirtilirken yağmurun vakti ve henüz doğmamış olan bebeğin cinsiyeti ve özellikleri hakkında, böyle bir sınırlamaya yer verilmemiştir; bu da –eski tefsircilerin iddiasının aksine– belirtilen iki konuda insanların önceden bilgi sahibi olabileceklerini gösterir. Nitekim çağımızda bilim bu noktaya gelmiştir. Ancak, kuşku yok ki bu, insanın belirtilen konularda veya benzerlerinde önceden bildiklerinin mutlaka aynıyla gerçekleşeceği anlamına gelmez; zira olmuş ve olacak tabiat olaylarını bütün yönleriyle eksiksiz bilen yüce Allah, insanların bilgilerini ve tahminlerini alt üst eden yeni durumlar yaratabilir ve böylece insanların olmasını bekledikleri olaylar gerçekleşmeyebilir.”*¹⁸

¹⁶ İbn Cerîr et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân fi Te’vîli’l-Kur’ân*, thk: Ahmed Şakir, (y.y.: Müessesetü’r-Risale: 2000), 20/161.

¹⁷ Duman, *Beyânu’l-Hak*, 1/795.

¹⁸ Karaman vd., *Kur’an Yolu*, 4/344-345.

Muğayyebat-i hamseyi konu edinen ayeti günümüz tefsirlerinin hem lafzî açıdan hem muhteva açısından hem de rivayetler açısından klasik tefsirlerden farklı yorumladığı görülmektedir. Bu farklı bakış açısının bir zorunluluk olduğu açıktır. Çünkü artık bu konular hakkında bazı kısmî verilere ulaşılabildiği herkesin kabul ettiği bir hakikattir.

2. Modern Toplumsal Anlayışın Yansıdığı Ayetler

Modern dönemde insanlar hem kendi bireysel ve toplumsal haklarına hem de hayvan haklarına daha çok dikkat çekmeye başlamışlardır. Söz konusu haklar konusunda geçmişte olduğundan daha farklı yaklaşımlar ortaya çıkmış ve hakların talebi daha yüksek sesle dile getirilmeye başlanmıştır. Bu hakların talep edildiği sistem ise yöneticilerdir. Bundan dolayı müfessirler sosyal ve siyasî konulara dolaylı ve doğrudan temas eden ayetlerin tefsirinde bu meselelere yer vermişlerdir.

2.1. Sadakanın Sosyal Yönü

Bakara Sûresi 261 vd. ayetler sadakaya teşvik etmekte ve gösterişten uzak bir şekilde infakta bulunulmasından bahsetmektedir:

*“Allah yolunda mallarını harcayanların örneği, yedi başak bitiren bir dane gibidir ki, her başakta yüz dane vardır. Allah dilediğine kat kat fazlasını verir. Allah'ın lütfü geniştir, O her şeyi bilir.”*¹⁹

Celal Yıldırım, bu ayetin savaşta orduya infakta bulunan Hz. Osman hakkında indiğini nakletmiştir. Bu nedenle ayette bahsedilen sadakayı savaşta orduya yardım olarak da ele almıştır. Buna göre ayet, Allah yolunda sadaka vermenin iki konuda önemine dikkat çekmektedir. Birincisi, sosyal dayanışmayı geliştirmek, dengeli ve adil bir toplum oluşturmak, ikincisi ise hür ve bağımsız yaşayabilmek, iç ve dış tehlikelerden ülkeyi koruyup savunmayı gerçekleştirmektir.²⁰

Müfessir bu yorumunda hem ayetin tarihsel bağlamını korumuş hem de günümüzde sadakanın toplum açısından işlevine dikkat çekerek aktüel anlamı ortaya koymuştur.

Kur'an Yolu tefsiri sadakanın toplumsal işlevi üzerinde durmuş, kapitalist sistem ile bu sistemin karşısında bulunan sosyalist ve komünist rejimlerin anlayışlarına değinmiştir. Bu iki uç sistemden farklı olarak

¹⁹ Bakara 2/261.

²⁰ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, 2/742.

İslam'ın teşvik ettiği sosyo-ekonomik düzenin, -çalışsın ya da çalışmasın- herkese yalnızca hak ettiği kadar değil; normal ihtiyacı kadar verilmesi temeline dayandığını belirtmiştir.²¹ Bu yorumda İslamî sistemin diğer sistemlerden farkının vurgulanması gerektiği düşüncesi vahyin aktüel değeri sadedinde dikkatleri çekmektedir.

Şener vd. *Tefsirli Meal*'de yedi yüz kat ifadesinin sınırsız denecek kadar çok anlamına geldiğini belirtmiştir. Allah'ın kat kat geri vermesinin, bereket şeklinde olacağı gibi belaların uzaklaştırılması şeklinde de olabileceği ifade edilmiştir. İnfak etmeyerek cömertlikten kaçan cimri insanların huzursuz ve mutsuz oldukları söylenmiştir.²² Bu yorumda infak bireysel düzlemde ele alınmış ve önceki yorumların aksine bireyin yaşamında cimriliğin psikolojik zararları üzerinde durulmuştur.

2.2. Ulu'l-Emre İtaat

Aktüel yoruma ihtiyaç duyan ayetlerden biri de ulu'l-emre itaat edilmesini gereken ayettir. Çünkü ulu'l-emrin kimliği ve ona itaatin hükmü İslam toplumu açısından çok önemli bir konudur.

*"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ulu'l-emre de. Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde, Allah'a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız, onu Allah ve Resûlüne arz edin. Bu, daha iyidir, sonuç bakımından da daha güzeldir."*²³

Elmalılı bu ayette itaat fiilinin Allah ve resulü hakkında açıkça zikredilmesine rağmen ulu'l-emre itaatin Hz. Peygambere uymaya bağlı olduğuna dikkat çekmiştir. Ulu'l-emre itaat Hz. peygambere tabi olduğu müddetçe mutlak kılınmış ancak ulu'l-emre isyan hükümden hariç bırakılmıştır. Çünkü hadislerde "Allah'a isyan hususunda mahluka itaat edilmez" buyrulmuştur. Bundan dolayı amirin her emri, memuru mesuliyetten kurtarmaz. Ayette geçen "sizden" lafzı mümin olmayan yöneticiye itaati dinen vacip kılmamıştır. Bununla gayri mümin muhitte bulunan Müslümanların isyan etmesi gerektiği anlaşılmamalı, sadece itaat değil ahde vefa, sorumluluğun yerine getirilmesi şeklinde düşünülmelidir.²⁴

Kur'an Yolu tefsirinde benzer şekilde itaat fiilinin Hz. Peygamber için tekrarlanması altı çizilmiş ve onun yaptığı her şeye aksi bir durum

²¹ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 1/419.

²² Şener vd., *Yüce Kur'an ve Tefsirli Meal*i, 43.

²³ Nisâ 4/59.

²⁴ Elmalılı, *Hak Dîni*, 3/26.

belirtilmediği takdirde -dinî emir olup olmadığı gibi- uyulması gerektiği ifade edilmiş ve sahabenin Hz. Peygamber hakkındaki tutumunun bu şekilde olduğu belirtilmiştir. Ayette geçen ulu'l-emrin birinci derece alimler, ikinci derecedekilerin ise yöneticiler olduğu söylenmiştir. Müminlerin hayatlarında ihtilaf konusu olan her şeyin çözümünü Kur'ân ve sünnette aramaları gerektiği belirtilmiştir. Bu iki kaynaktan çıkan ilkeler ışığında içtihat edilerek konuların çözüme kavuştuğu vurgulanmıştır.²⁵ *Kur'an Yolu* tefsirinin, ulu'l-emri ilk derecede alimler, ikinci derece ise yöneticiler olarak açıklaması dikkat çekicidir. İslamî kurallarla yönetilmeyen bir ülkede yaşıyor olmamız sebebiyle, dinî alanda alimleri yöneticilerin önüne geçirmeyi uygun buldukları anlaşılmaktadır.

Tefsirli Meal'de, ulu'l-emr ile yaşanan problemlerde Kur'an ve sünnet çerçevesinde içtihatla çözüm aranması gerektiği ifade edilmiştir. Burada ulu'l-emrin geniş anlamda devlet adamı ya da onun görevlendirdiği kişi olduğu görüşü tercih edilmiştir. Ayrıca aktüel bir yaklaşım olarak toplumda güven ve itibar sahibi alimleri de ulu'l-emr sayan görüşlere yer verilmiştir. Ulu'l-emr Müslüman olmalı ve dini hükümlere aykırı davranmamalıdır. Elmalılı'nın "isyan etmek ile itaat etmemek aynı şey değildir." görüşüne destek vererek bir devletin vatandaşının kanundan doğan haklarını savunacağı ve yöneticinin gayri meşru hükümleriyle mücadele etme, onları giderme hakkına sahip olduğu vurgulanmıştır. Günümüzde devletin verdiği kimlik vatandaş ile yönetici arasında bir sözleşme olduğunu ve "Müslümanlar sözleşmelerine sadakat gösterirler." hadisi gereği devletin yasal şartlarına uymanın dinî bir zorunluluk sayıldığı ifade edilmiştir. Ayrıca hükmün toplumsal düzen açısından önemine değinerek isyan etmenin sorun çözmemenin yanı sıra daha çok zarar görülmesine sebep olduğu belirtilmiştir.²⁶

Yıldırım, ulu'l-emre itaat konusunu İslamî sistem içerisinde değerlendirmiş, Müslüman olan lidere ya da savaş esnasında komutana itaatin vacip olduğu, eğer bir tartışma olursa Kitap ve sünnete başvurulacağı, Müslüman olmayan lidere itaatin vacip olmadığı ancak yapılan anlaşmaya uyulacağını belirtmiştir. Ancak bu anlaşmanın Müslümanların menfaatine olması durumunda uyulması gerektiğini ifade etmiştir.²⁷ Yıldırım'ın, konuyu

²⁵ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 2/86-89.

²⁶ Şener vd., *Yüce Kur'an ve Tefsirli Meal*, 86-87.

²⁷ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, 3/1357-1358.

günümüz sistemleri açısından çözüm üreten bir şekilde ele almadığı, gelenekçi bir yaklaşım sergilediği görülmektedir.

Duman, her şeyi yaratan ve yönetenin Allah olduğunu, reel politik anlamda mülk ve egemenliğin Allah'a ait olduğunu belirtmiştir. Mutlak hakimiyetin Allah'a ait olması, cüzî ve bölgesel hakimiyetin insana ait olmasına engel değildir. Duman'a göre anlaşmazlık durumunda Kur'an ve sünnete götürün emri,²⁸ mahkemelere intikal etmemesi gereken küçük ve münferit olaylara yöneliktir. Çünkü egoizm ve hırsın araya girebileceği tartışmalar sorunları büyütür. Bundan dolayı Kur'an ve sünnete başvurmak adalete ve hakka uygundur. Bu çözüm için toplum içerisinde sözü dinlenen, hikmet ve tecrübe sahibi büyükler tarafından oluşturulmuş bir kuruldan söz edilebilir. "Müminlerden iki grup savaşıyor olursa aralarını bulun."²⁹ ayetini bu arabulucu sisteme delil getirmiştir.³⁰

Duman'ın ayeti diğer müfessirlerin aksine ikili ilişkiler bazında ele alması ve Müslümanlar arasındaki nispeten ufak husumetleri çözebilecek bir kuruldan bahsetmesi yeni ve farklı bir yaklaşım olarak dikkatleri çekmektedir.

2.3. Hayvan Hakları

Günümüzde hayvan hakları daha çok dile getirilmekte hayvanların korunmasının yanı sıra her türlü hayvansal gıda tüketmeyi reddeden vegan ve vejetaryen insanlar artış göstermektedir.

Nahl Sûresi 7. ayette "*...Bu hayvanlar, ancak güçlüklerle varabileceğiniz bir memlekete yüklerinizi taşıyor. Rabbiniz, şüphesiz çok şefkatlidir, çok merhametlidir.*" buyrulmaktadır.

Tefsirli Meal müellifleri bu ayetin tefsirinde hayvanlardan yararlanmayı hayvan haklarına aykırı bulanlara karşı çıkmıştır. Hayvan etinin insan sağlığı açısından önemine değinmiş, bunun eksikliğinin meydana getirdiği sağlık problemlerine dikkat çekmiştir. Ayrıca hayvan haklarını savunanların açlık ve susuzlukla boğuşan insanlara sessiz kalmalarının ortaya koyduğu tezat duruma işaret etmiştir.³¹

²⁸ Nisâ 4/59.

²⁹ Hucurât 49/9.

³⁰ Duman, *Beyânü'l-Hak*, 2/1612-1613.

³¹ Şener vd., *Yüce Kur'an ve Tefsirli Meal*, 267.

Sonuç

Araştırma sonucunda Cumhuriyet dönemi tefsirlerine vahyin aktüel anlamının çeşitli şekillerde yansıdığı, dönemin bilimsel ve toplumsal değişmelerine farklı yaklaşımlar sergiledikleri görülmüştür.

Çalışmada tefsirler yöntem bazlı değil, konu bazlı ele alınmıştır. Çünkü bilimsel konulara modern yaklaşan, toplumsal konulara gelenekçi yaklaşan müfessirler bulunmaktadır. Modern dönem tefsirlerde çoğunlukla eklektik bir yorum sistemi takip edildiği söylenebilir.

Hak Dîni, Beyânu'l-Hak ve *Kur'ân Yolu* tefsirlerinin bilimsel ve toplumsal konularda vahyin aktüel anlamını tespit etmeye çalışmakla birlikte gelenekçi yönlerinin ağır bastığı, modernizm etkisini daha kontrollü bir şekilde yansıttıkları görülmektedir.

İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri'nde Celal Yıldırım'ın geleneğe sarılan yönüne rağmen modern kavramlara sıklıkla atıf yaptığı, bilimsel kavramlardan istifade ettiği ancak bu istifadenin yeterli ve uygun bir metodoloji ile yapmadığı dikkatleri çekmektedir.

Öztürk, anlam ve yorum merkezli çeviri adını verdiği Kur'ân mealinde kendi içinde tutarlı bir yaklaşım sergilemekle birlikte son derece modern bir üslup ve bakış açısı kullanmıştır. Bu açıdan modernizm etkisinin en yoğun hissedildiği ve yöntem olarak kabul edildiği meal-tefsir olduğu görülmektedir.

Son olarak Şener, Sofuoğlu ve Yıldırım tarafından yazılan *Tefsirli Meal*'de sosyal konulara değinildiği ve geleneğe bağlı kalındığı görülmektedir. Ayetin lafzından ziyade maksat ve hikmetin vurgulandığı bu çalışmada bilimsel tefsire kısmen yer verilmiştir.

Tefsirlerde modern dönemin meselelerine yer vermek, bunlara çözüm üretmek, vahyi dönemin dili ile açıklamak gerekli bir durumdur. Bununla birlikte hatalı veya değişken olma ihtimali olan sosyal ve bilimsel durumlarla mesafeli ve kontrollü bir yaklaşım sergilenmesi gerekmektedir. Modern tefsirlerin bazılarının hem güncel meselelere değindikleri hem modernizm ile uygun mesafeyi koruduğu anlaşılmaktadır.

Kaynakça

Duman, Zeki. *Beyânu'l-Hak*. 2 Cilt. Ankara: Fecr Yayınları. 3. Basım. 2016.

Elmalılı, M. Hamdi Yazır. *Hak Dîni Kur'an Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Merve Yayıncılık, 2001.

Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 5. Basım. 2014.

Öztürk, Mustafa. "Cumhuriyet Dönemi Telif Tefsirler". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 10 /19-20 (2012), 9-59.

Öztürk, Mustafa. *Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.

Şener, Abdulkadir vd. *Yüce Kur'an ve Tefsirli Meâli*. İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2020.

Taberî, İbn Cerîr, *Câmiu'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'ân*, thk: Ahmed Şakir, (y.y.: Müessesetü'r-Risale: 2000.

Tatar, Burhanettin. "Anlamanın Tabiatı ve Kur'an'ı Anlama", *Eski Yeni: Anadolu İlahiyat Akademisi Araştırma Dergisi* 27 (Güz 2013). 123-129.

Yıldırım, Celal. *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*. 14 Cilt. İzmir: Anadolu Yayınları, t.y